

Krótki opis propozycji nowelizacji Ustawy o PAN przygotowanych przez Zespół do spraw opracowania założeń do projektu oraz projektu nowelizacji ustawy o Polskiej Akademii Nauk.

Potrzeba wydania niniejszej ustawy wynika z doświadczeń dziewięcioletniego funkcjonowania obecnej ustawy o PAN, jak również ze zmian wprowadzanych w tym czasie w innych ustawach, przede wszystkim przez ustawę z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Polska Akademia Nauk i instytuty PAN zostały wskazane w tej ustawie jako części składowe systemu szkolnictwa wyższego i nauki, a wobec tego podstawowym celem zmian odnoszących się do PAN i jej instytutów powinno być jak najbardziej efektywne realizowanie przez PAN i jej instytuty ustawowej misji systemu szkolnictwa wyższego i nauki polegającej na prowadzeniu najwyższej jakości działalności naukowej, w szczególności zaawansowanych badań naukowych, a w zakresie dostępnym, tj. kształcenia na poziomie 8 Polskiej Ramy Kwalifikacji oraz na studiach podyplomowych, także najwyższej jakości kształcenia, jak również uczestnictwo w rozwoju społecznym oraz tworzeniu gospodarki opartej na innowacjach.

Zasadniczym celem proponowanych zmian jest takie zracjonalizowanie i wzmocnienie pozycji PAN w systemie nauki i szkolnictwa wyższego, które doprowadzi do silniejszej obecności polskiej nauki w systemie nauki światowej, umocnienia stosowania międzynarodowych standardów badań i kształcenia (między innymi poprzez wykorzystanie międzynarodowych ciał doradczych) oraz większej obecności PAN w debatach dotyczących ważnych kwestii życia publicznego. Proponowane zmiany służą realizacji tego celu poprzez zapewnienie większej integralności PAN, wiążącej korporację uczonych z instytutami PAN, które silniej będą uczestniczyć w pracach korporacji, a korporacja będzie miała możliwości akademickiego i eksperckiego monitorowania działania instytutów. Zarazem instytuty, które już reprezentują wysoki poziom naukowy (nie ma instytutu naukowej kategorii C, a na ogólnie 68 instytutów jest tylko 9 mających kategorię B, a za to 14 instytutów ma najwyższą kategorię A+), zachowują swą samodzielność niezbędną dla prowadzenia badań naukowych na najwyższym poziomie. Integralność PAN jako całości zapewniana jest też poprzez silny związek zaawansowanych badań z zaawansowaną edukacją, prowadzoną w ramach PAN na poziomie doktorskim i podyplomowym. W ten sposób korporacja i instytuty jako związane ze sobą dwie integralne części PAN mają szansę wytworzyć odpowiednią „masę krytyczną” umożliwiającą osiągnięcie i prezentację wyników prac PAN właśnie jako całości, a nie w sposób rozproszony.

Jako podstawowy kierunek proponowanych zmian należy wskazać umocnienie, w tym przez wprowadzenie tych zasad do treści ustawy, **autonomii** Polskiej Akademii Nauk odpowiadającej autonomii publicznych szkół wyższych, a jednocześnie **samodzielności** (z zachowaniem osobowości prawnej) instytutów PAN, zadeklarowanej w art. 43 ust. 2. Samodzielność nie tylko nie wyklucza, ale wymaga stworzenia instrumentów efektywnej, z zachowaniem zasady proporcjonalności, kontroli i nadzoru nad działalnością instytutów, z drugiej jednak strony oznacza potrzebę zapewnienia instytutom odpowiedniego udziału w funkcjonowaniu PAN jako całości, poprzez jej organy i struktury korporacyjne.

Proponowana jest również zmodyfikowana konstrukcja podstaw gospodarki finansowej Akademii.

Liczne proponowane w projekcie zmiany służą rozwiązaniu, występujących w praktyce, różnego rodzaju problemów funkcjonowania PAN jako korporacji, w szczególności poprzez:

- a) **sprecyzowanie statusu członków-seniorów** (dla członków Akademii, którzy ukończyli 70. rok życia) przez wprowadzenie kategorii seniorów czynnych, na podstawie ich deklaracji, a następnie stwierdzania zadeklarowanego przez nich wykonywania obowiązków członkowskich, co powinno się przyczynić nie tylko do zwiększenia aktywności wszystkich zdolnych do niej krajowych członków Akademii, ale pośrednio również do szerszego wprowadzania młodych członków Akademii przy zapewnianiu odpowiedniego udziału kobiet; członek-senior, który nie złoży deklaracji, albo którego sprawozdanie nie zostanie akceptowane (z prawem odwołania się do Prezydium PAN), nie musi wykonywać obowiązków członka Akademii, a wobec tego nie dysponuje on czynnym (ani biernym) prawem wyborczym i nie jest liczony do **kworum Zgromadzenia Ogólnego**.
- b) zniesienie podziału członków krajowych PAN na rzeczywistych i korespondentów — z tym że w przepisach wprowadzających przewiduje się prawo dotychczasowych członków rzeczywistych do zachowania tego tytułu;
- c) **rezygnację z instytucji rad kuratorów**, która ogólnie nie przyniosła oczekiwanych rezultatów w zapewnieniu prawidłowego działania instytutów, przy odpowiednim **wzmocnieniu pozycji wydziałów** i ich organów, w tym ustawowo przewidzianych dziekanów i ich zastępców. Jest to też konsekwencja zmian zaproponowanych w pkt. a),
- d) szerokie instytucjonalne włączenie instytutów do instytucjonalnego systemu Akademii poprzez powołanie organu pomocniczego PAN w postaci **Zgromadzenia Ogólnego Instytutów Akademii**, w skład którego weszliby dyrektorzy i przewodniczący rad naukowych instytutów; organami Zgromadzenia byłiby, wybierani przez nie, Przewodniczący Zgromadzenia i Rada Zgromadzenia, przy czym w skład Rady wchodziłoby po jednym przedstawicielu instytutu z każdego wydziału Akademii właściwego ze względu na specjalność naukową instytutu,
- e) wzmocnienie uprawnień Prezesa PAN w odniesieniu do jednostek naukowych Akademii poprzez nadzór w zakresie realizacji ich zadań statutowych i zarządzaniem środkami publicznymi. Prezes PAN, m.in. uzyska prawo przeprowadzania kontroli merytorycznych i finansowych w instytutach naukowych i zalecania dyrektorowi instytutu — na podstawie ich wyników — podjęcia działań naprawczych. Proponowane uregulowania nie ograniczą niezależności instytutów naukowych PAN, które zachowają swoją osobowość prawną i autonomię badawczą.
- f) włączenie Przewodniczącego i członków Rady Zgromadzenia Ogólnego Instytutów Akademii do składu Zgromadzenia Ogólnego Akademii oraz Prezydium Akademii,
- g) sprecyzowanie i rozwinięcie unormowania dotyczącego organizacji, zdań i trybu działania oddziałów Akademii, w tym **wprowadzenie instytucjonalnych powiązań pomiędzy oddziałami a instytutami działającymi na terenie działania oddziału**;
- h) wprowadzenie **Rady Przewodniczących Komitetów Akademii** jako organu doradczego Prezesa Akademii; przewodniczący Rady, wybrany przez przewodniczących komitetów wchodzi z urzędu w skład Prezydium Akademii;

- i) ustawowe określenie zasad wyboru członków Akademii Młodych Uczonych oraz ich obowiązków;
- j) istotną **modyfikację składu Prezydium PAN**, m.in. poprzez automatyczne wejście w skład Prezydium dziekanów wydziałów, wszystkich członków Rady Zgromadzenia Ogólnego Instytutów Akademii, przewodniczącego Rady Przewodniczących Komitetów Akademii, przewodniczącego Akademii Młodych Uczonych.

Inne uregulowania, dotyczące m.in. instytutów PAN:

- a) W związku z nowymi rozwiązaniami Prawa o szkolnictwie wyższym i nauce, dotyczących kształcenia na poziomie 8 Polskiej Ramy Kwalifikacji, proponuje się stworzenie możliwości utworzenia **Federacji Szkół Doktorskich PAN** jako formy pogłębionej współpracy szkół doktorskich spełniających najwyższe standardy i kierowanej przez Prezesa PAN.
- b) W związku z nowymi rozwiązaniami Prawa o szkolnictwie wyższym i nauce proponuje się stworzenie możliwości tworzenia **centrów instytutów PAN** jako odpowiednika federacji uczelni w rozumieniu ustawy - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.
- c) Proponuje się utworzenie Samorządu Doktorantów PAN — bez którego istniałyby jedynie samorzady poszczególnych szkół doktorskich (art.215 ust. 1 ustawy — Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce).
- d) Za konieczne należy uznać przywrócenie możliwości (był to art. 70a Ustawy, uchylony bez wystarczającego uzasadnienia z dniem 1 stycznia 2019 r.) przyznania doktorantowi przez Prezesa PAN stypendium za wybitne osiągnięcia naukowe.
- e) W zakresie praw pracowniczych, m.in.
 - Za celowe należy uznać przywrócenie możliwości zatrudniania pracowników naukowych na stanowisku profesora wizytującego, na okres nie dłuższy niż 3 lata — przy czym osoba zatrudniana na tym stanowisku miałaby posiadać tytuł naukowy profesora lub stopień naukowy doktora habilitowanego, a w przypadku osoby stale zamieszkującej za granicą co najmniej stopień doktora.
 - Dyrektorowi jednostki naukowej PAN powinno przysługiwać, odpowiednio do zasady przyjętej dla wyższych uczelni, uprawnienie rozwiązania za wypowiedzeniem stosunku pracy z pracownikiem naukowym, który otrzymał negatywną ocenę działalności naukowej. W przypadku otrzymania przez mianowanego pracownika naukowego dwóch kolejnych ocen negatywnych stosunek pracy powinien wygasnąć z mocy prawa. Stwierdzenie wygaśnięcia stosunku pracy stwierdza dyrektor jednostki naukowej.
 - Wobec rozbieżnych interpretacji przepisów ustawy o wynagradzaniu osób kierujących niektórymi podmiotami prawnymi (tzw. ustawy kominowej) występuje potrzeba unormowania w sposób niebudzący wątpliwości statusu dyrektora instytutu PAN — jako, z jednej strony, osoby kierującej instytutem, z drugiej strony jako pracownika naukowego instytutu — i odpowiednio do tego statusu zastępcy dyrektora instytutu będącego pracownikiem naukowym instytutu.